

Aizturētie un ieslodzītie nepilngadīgie

*Izvilks no Devītā vispārējā ziņojuma,
publicētā 1999. gadā*

Ievada komentāri

20. Dažos iepriekšējos vispārējos ziņojumos Komiteja ir izklāstījusi kritērijus, pēc kuriem tā vadās savā darbā dažādās brīvības atņemšanas vietās, tostarp policijas iecirkņos, cietumos, nelegālo imigrantu uzturēšanās iestādēs un psihiatriskajās ārstniecības iestādēs.

Komiteja atbilstošā apjomā piemēro minētos kritērijus arī nepilngadīgajiem (t.i., personām, kas jaunākas par 18 gadiem), kurām atņemta brīvība. Tomēr - neatkarīgi no brīvības atņemšanas iemesla – nepilngadīgie vienmēr ir mazāk aizsargāti nekā pieaugušie. Šī iemesla dēļ īpaši rūpīgi ir jāseko, lai adekvāti tiktu aizsargāta viņu fiziskā un garīgā labklājība. Vēloties pievērst īpašu uzmanību tam, cik lielu nozīmi Komiteja piešķir nepieciešamībai novērst cietsirdīgu izturēšanos pret nebrīvē esošajiem nepilngadīgajiem, Komiteja velta šī sava Devītā vispārējā ziņojuma nodaļu, lai izgaismotu dažus specifiskus jautājumus, kas tai šķiet svarīgi šajā kontekstā.

Turpmākajos paragrāfos Komiteja vispirms vēlas identificēt virkni aizsargmehānismu pret cietsirdīgu izturēšanos, kas, pēc Komitejas domām, būtu jāpiedāvā visiem nepilngadīgajiem, kuriem atņemta brīvība, un pēc tam pievērsties apstākļiem, kādi būtu jānodrošina brīvības atņemšanas vietās, kas veidotas tieši nepilngadīgajiem. Šādā veidā Komiteja vēlas skaidri norādīt nacionālajām varas institūcijām, kā būtu jāizturas pret šādām personām. Tāpat kā iepriekšējos gados, **Komiteja aicina izteikt komentārus par šo būtisko Vispārējā ziņojuma sadaļu.**

21. Vispirms Komiteja vēlas uzsvērt, ka jebkuri standarti, kurus tā izstrādā šajā jomā, ir uztverami kā papildu instrumenti līdztekus daudziem citiem starptautiskiem instrumentiem, ieskaitot 1989.gada Apvienoto Nāciju Konvenciju par bērna tiesībām; 1985.gada Apvienoto Nāciju Minimālos standartnoteikumus nepilngadīgo tiesvedības administrēšanai (*Pekinas noteikumi*); 1990.gada Apvienoto Nāciju Noteikumus par nepilngadīgo, kuriem atņemta brīvība, aizsardzību un 1990.gada Apvienoto Nāciju Vadlīnijas nepilngadīgo noziedzības novēršanai (*Riādas Vadlīnijas*).

Komiteja arī vēlas paziņot, ka tā atbalsta vienu no kardinālajiem principiem, kas iestrādāti šajos instrumentos, proti, ka brīvības atņemšana nepilngadīgajiem būtu piemērojama vienīgi kā galējas nepieciešamības līdzeklis un uz iespējami īsu laiku (skatīt Konvencijas par bērna tiesībām 37.b pantu un Pekinas Noteikumu 13.un 19.noteikumu).

Nepilngadīgo aizsardzība pret nežēlīgu apiešanos

22. Saskaņā ar tās mandātu Komitejas pirmā prioritāte, apmeklējot nepilngadīgo brīvības atņemšanas vietas, ir pārbaudīt, vai nepilngadīgie netiek pakļauti apzināti cietsirdīgai rīcībai. Spriežot pēc tā, ko Komiteja līdz šim konstatējusi, jāsecina, ka šādi gadījumi lielākajā daļā apmeklēto iestāžu ir reta parādība.

23. Līdzīgi kā tas ir ar pieaugušajiem, nepilngadīgie ar nežēlīgas apiešanās risku īslaicīgās aizturēšanas izolatoros saskaras biežāk nekā citās brīvības atņemšanas vietās. Diemžēl ir virkne gadījumu, kad Komitejas delegāciju rīcībā nonākušas ticamas liecības, ka to personu vidū, kuras policijas darbinieki spīdzinājuši vai pret kurām citādi cietsirdīgi izturējušies, ir arī nepilngadīgie.

Šajā sakarā Komiteja vienmēr uzsvērusi, ka spīdzināšanas vai citādas sliktas apiešanās risks ir būtiskākais risks, kas seko brīvības atņemšanai. Tādēļ ir ārkārtīgi svarīgi, lai visām personām (ieskaitot nepilngadīgos), kurām atņemta brīvība, no pirmā brīža, kad tās ir aizturētas policijā, tiktu nodrošinātas tiesības paziņot par aizturēšanas faktu radniekam vai citai trešajai personai, tiesības uz advokātu un tiesības uz ārstu.

Līdztekus šiem aizsargpasākumiem vairākas jurisdikcijas atzīst, ka izteiktais aizsardzības trūkums attiecībā pret nepilngadīgajiem prasa papildu pasākumus. Var ieviest noteikumus, ka policijas darbiniekam ir pienākums nodrošināt, lai attiecīgā persona tiktu informēta par nepilngadīgā aizturēšanas faktu (neatkarīgi no tā, vai nepilngadīgais ir vai nav to lūdzis). Vēl viens noteikums varētu būt, ka policijas darbiniekam nav tiesību nopratināt nepilngadīgo, ja sarunā nepiedalās atbilstoša trešā persona un/vai advokāts. Komiteja atbalsta šādu pieeju.

24. Vairākās citās apmeklētajās iestādēs Komitejas delegācijai teica, ka tā ir ierasta prakse, ka darbinieki iecērt kādu „pedagoģisku plauku” nepilngadīgajiem, ja tie slikti uzvedas. Komiteja uzskata, ka šādas ļaunprātīgas apiešanās novēršanas nolūkā jebkāda fiziska ietekmēšana ir oficiāli jāaizliedz un jāizvairās no tās piemērošana praksē. Ieslodzītie, kas pārkāpj disciplīnu, sodāmi saskaņā ar paredzēto disciplinārsodu uzlikšanas kārtību.

25. Komitejas pieredze arī liecina, ka nepilngadīgo fiziska ietekmēšana visbiežāk notiek tāpēc, ka nav darīts viss, lai efektīvi pasargātu viņus no izrēķināšanās, nevis tāpēc, ka ir apzināta vēlme nodarīt viņiem pāri. Svarīgs elements jebkurā stratēģijā, kas vērsta uz nežēlīgas apiešanās novēršanu, ir ievērot principu, ka nebrīvē nepilngadīgie ir jāizmitina atsevišķi no pieaugušajiem.

Daži šī principa neievērošanas piemēri no Komitejas novērojumiem: pieaugušu vīriešu izmitināšana nepilngadīgo zēnu kamerās - parasti ar mērķi, ka pieaugušais uzturēs kārtību šajā kamerā; nepilngadīgu meiteņu izmitināšana kopā ar pieaugušām ieslodzītajām; nepilngadīgu psihiski slimu pacientu ievietošanā vienā palātā ar hroniski slimiem pieaugušajiem pacientiem.

Komiteja apzinās, ka ir iespējamās izņēmuma situācijas (piemēram, bērni un vecāki kā aizturētie migranti), kad ir pilnīgi skaidrs, ka nepilngadīgo interesēs ir nošķirt viņus no pieaugušajiem radniekiem. Taču nepilngadīgo izmitināšana kopā ar pieaugušajiem, kas nav viņu radnieki, neizbēgami saistīta ar uzkundzēšanās un ekspluatācijas risku.

26. Vēl viena garantija pret sliktu apiešanos ir personāls ar jauktu dzimuma pārstāvību brīvības atņemšanas vietās, īpaši tur, kur uzturas nepilngadīgie. Ja ir ievērots abu dzimumu līdzsvars, tas labvēlīgi ietekmē gan vispārējo atmosfēru, gan pietuvina apstākļus brīvības atņemšanas vietās situācijai normālajā dzīvē.

Ja ir jaukts vīriešu un sieviešu personāls, var pareizi organizēt delikātus uzdevumus, piemēram, pārmeklēšanu. Šajā ziņā Komiteja vēlas īpaši atzīmēt, ka - neatkarīgi no vecuma - personas, kurām atņemta brīvība, var pārmeklēt tikai tā paša dzimuma darbinieks un ka jebkura pārmeklēšana, kas saistīta ar izģērbšanos, ir jāveic tādā vietā, kas vizuāli nav redzama pretējā dzimuma darbiniekiem; šie principi **a fortiori** (vēl nopietnāk) attiecas uz darbu ar nepilngadīgajiem.

27. Un visbeidzot - vairākās brīvības atņemšanas vietās Komitejas delegācijas ir ievērojušas, ka iestādes personāls, kas nonāk tiešā kontaktā ar nepilngadīgajiem ieslodzītajiem, atklāti nēsā stekus. Šāda prakse neveicina pozitīvu attiecību veidošanos starp personālu un ieslodzītajiem. Vispareizākais būtu, ja personāls iztiktu bez stekiem. Ja tas tomēr praksē ir nepieciešams, tad Komitejas ieteikums ir nenēsāt stekus atklāti.

Nepilngadīgo brīvības atņemšanas vietas

1. Ievads

28. Komiteja uzskata, ka visi par kriminālnoziedzumiem apcietinātie vai notiesātie nepilngadīgie ir ievietojami brīvības atņemšanas iestādēs, kas ir izveidotas tieši šā vecuma jauniešiem. Šo iestāžu režīms pielāgojams nepilngadīgo ieslodzīto vajadzībām, un to personāls komplektējams no personām, kas apmācītas darbam ar jauniešiem.

Mērķis ir izveidot tādu nepilngadīgo aprūpi brīvības atņemšanas vietās, kas iespējami mazinātu sociālās atstumtības risku ilgtermiņa perspektīvā. Tas panākams ar starpdisciplināru pieeju, piesaistot plašu profesionāļu loku (tostarp skolotājus, instruktorus un psihologus), tādējādi nodrošinot jauniešu individuālās vajadzības drošā izglītojošā un sociāli koriģējošā vidē.

2. Ieslodzījuma materiālie apstākļi

29. Pareizi izveidota nepilngadīgo brīvības atņemšanas iestāde nodrošina jauniešiem pozitīvus un personalizētus ieslodzījuma apstākļus. Telpām jābūt pietiekami plašām, ar labu apgaismojumu un ventilāciju, taču tikpat svarīgi ir jauniešu dzīvojamās un guļamtelpas labi un gaumīgi iekārtot, nodrošinot ieslodzītajiem pozitīvus vizuālos stimulus. Nepilngadīgajiem ir jāļauj turēt saprātīgu daudzumu personīgo mantu, ja vien to neliedz svarīgi drošības apsvērumi.

30. CPT novērojumi liecina, ka dažas iestādes ignorē ieslodzīto sieviešu, t.sk. nepilngadīgo meiteņu personiskās higiēnas vajadzības. Šai grupai īpaši svarīga ir brīva pieeja sanitārajiem mezgliem un mazgāšanās telpām, kā arī nodrošinājums ar higiēnas līdzekļiem, piemēram, higiēniskās paketes. Šādu pamatvajadzību nenodrošināšanu faktiski var pielīdzināt pazemojošai attieksmei.

3. Režīma aktivitātes

31. Lietderīgu nodarbjū trūkums ir kaitīgs jebkuram ieslodzītajam, taču vislielāko ļaunumu tas nodara jauniešiem, kam īpaši nepieciešama fiziskā aktivitāte un intelektuālā attīstība. Nebrīves apstākļos nepilngadīgajiem ir jāpiedāvā pilna izglītības programma, sports, arodapmācība un iespēja nodarboties ar vaļaspriekiem un citām jēgpilnām aktivitātēm. Fiziskajai audzināšanai ir jāklūst par ievērojamu šīs programmas daļu.

Ir ļoti svarīgi, lai ieslodzījumā meitenēm un jaunām sievietēm iespējas nodarboties ar šādām aktivitātēm būtu līdzvērtīgas ar vīriešiem un zēniem. Pārāk bieži Komiteja ir saskārusies ar praksi, ka nepilngadīgajām meitenēm tiek piedāvātas nodarbības, par kurām izveidojies stereotips kā par meitenēm „piemērotām” (šūšana un rokdarbi), bet nepilngadīgiem zēniem ir iespēja saņemt

nopietnāku profesionālo apmācību. Šajā kontekstā Komiteja vēlas atgādināt *Pekinas noteikumus* (26.4.) formulēto principu, saskaņā ar kuru ir „jāpieliek visas pūles, lai nodrošinātu, ka jauniešiem, kurām atņemta brīvība, nedrīkstētu saņemt sliktāku aprūpi, aizstāvību, palīdzību, ārstēšanu un apmācību nekā likumu pārkāpušie jaunieši. Pret abu dzimumu likumpārkāpējiem jāizturas vienlīdz taisnīgi.”

32. Apmeklējot nepilngadīgo iestādes, Komiteja pārliecinājās, ka daudzas no tām savos režimos ir iekļāvušas vispārējas stimulēšanas programmas, kuru ietvaros nepilngadīgie ieslodzītie var iegūt papildu privilēģijas par labu uzvedību.

CPT atturas no šādu shēmu sociāli audzinošās vērtības izvērtēšanas. Tomēr tā īpašu vērtību pievērš pamatlīmeņa režīma saturam, kāds tiek piedāvāts nepilngadīgajiem, kā arī tam, vai viņu progresu (vai regresu) konkrētās shēmas ietvaros nodrošina adekvātas garantijas, kas izslēdz administrācijas patvaļu.

4. Personāls

33. Ieslodzījuma apstākļu nodrošināšana un aprūpe iestādēs, kur tiek turēti nepilngadīgie, nav viegls uzdevums. Personāls, kam tiek uzticēts šis uzdevums, ir rūpīgi jāizraugās, izvērtējot kandidātu brieduma pakāpi un spēju efektīvi strādāt ar šo vecuma grupu un nodrošināt tās aprūpi. Tiem jābūt cilvēkiem, kas vēlas strādāt ar jauniešiem, kas spēj viņu uzraudzībā esošos jauniešus vadīt un motivēt. Visam personālam, arī ieslodzījuma vietas apsardzei, ir jāiziet profesionāla apmācība, gan stājoties darbā, gan nemitīgi pilnveidojot zināšanas darba gaitā. Viņiem ir nepieciešams adekvāts ārējs atbalsts un uzraudzība darba pienākumu veikšanā.

Arī šādu iestāžu vadība ir jāuztic cilvēkiem ar izteiktām līdera spējām, jo viņiem ir jāspēj efektīvi reaģēt uz neordinārām un sarežģītām situācijām, kā arī prasībām, ko var izvirzīt gan nepilngadīgie ieslodzītie, gan personāls.

5. Saskarsme ar ārpasauli

34. CPT ir pārliecināta, ka visām personām, kam atņemta brīvība, ir svarīgi uzturēt labus kontaktus ar ārpasauli. Vadošais princips ir veicināt saskarsmi ar ārpasauli; jebkuru šādu kontaktu ierobežojumu pamatā var būt vienīgi nopietni drošības apsvērumi, kas saistīti ar pieejamajiem resursiem.

Šādu kontaktu aktīva veicināšana var īpaši labvēlīgi ietekmēt nepilngadīgos, jo daudziem no viņiem ir uzvedības problēmas sakarā ar emocionāla atbalsta zaudēšanu vai saskarsmes prasmju trūkumu.

CPT īpaši vēlas pievērst uzmanību tam, ka nekad nevajadzētu sodīt nepilngadīgos, aizliedzot vai ierobežojot viņu kontaktus ar ārpasauli.

6. Disciplīna

35. Iestādēs, kur nepilngadīgajiem var tikt atņemta brīvība, parasti ir paredzēta sodu sistēma par pārkāpumiem.

Šajā kontekstā CPT ir īpaši norūpējusies par nepilngadīgo izmitināšanu apstākļos, kas atgādina ieslodzījumu viennīcā, jo tas neizbēgami grauj viņu fizisko un/vai garīgo integritāti. Komiteja uzskata, ka ievietošanu izolatorā var izmantot vienīgi izņēmuma kārtā. Ja nepilngadīgais ir jānošķir no citiem, to var darīt uz īsu laiku, un jebkurā gadījumā viņam ir jānodrošina cilvēciskie kontakti, iespēja saņemt lasāmvielu un vismaz vienu stundu fiziski darboties svaigā gaisā.

Jebkuri disciplināra rakstura līdzekļi pret nepilngadīgajiem ir piemērojami tikai saskaņā ar formālām procesuālām garantijām, un tie ir rūpīgi dokumentējami. Nepilngadīgajam ir tiesības sniegt paskaidrojumus par viņam inkriminējamo pārkāpumu, kā arī vērsties augstākā instancē, lai apstrīdētu uzlikto sodu; šādi sodi ir sīki dokumentējami reģistrācijas žurnālā, kam ir jābūt katrā brīvības atņemšanas vietā, kurā tiek turētas nepilngadīgās personas.

7. Sūdzības un pārbaudes

36. Nepilngadīgo brīvības atņemšanas iestādēs efektīva sūdzību un to izskatīšanas procedūra ir galvenā garantija pret nežēlīgu apiešanos.

Nepilngadīgajiem ir jābūt iespējām iesniegt sūdzību gan iestādes administrācijā, gan ārpus tās. Viņiem ir jāgarantē iespēja konfidenciali vērsties attiecīgajā instancē.

CPT par ārkārtīgi svarīgu līdzekli uzskata neatkarīgu institūciju regulāras vizītes uz visām brīvības atņemšanas iestādēm, kurās atrodas nepilngadīgie. Tā varētu būt neatkarīga institūcija (uzraudzības komiteja vai tiesnesis), kas ir pilnvarota pieņemt un nepieciešamības gadījumā ar konkrētu rīcību reaģēt uz nepilngadīgo sūdzībām, kā arī pārbaudīt sadzīves apstākļus un iestādi.

8. Medicīnas jautājumi

37. Analizējot veselības aprūpes jautājumus Trešajā vispārējā ziņojumā (cf. CPT/Inf (93), punkti 30.-77.), Komiteja identificēja vispārīgos kritērijus, pēc kuriem tā vadījās savā darbā (ārsta pieejamība; līdzvērtīga aprūpe; pacienta piekrišana un konfidencialitāte; veselības profilakse; profesionālā neatkarība un kompetence). Visi šie kritēriji piemērojami arī nepilngadīgo brīvības atņemšanas vietās.

38. Protams, Komiteja īpašu uzmanību pievērš ieslodzīto nepilngadīgo īpašajām medicīnas vajadzībām.

Ir ļoti svarīgi, lai nepilngadīgo veselības aprūpe organiski iekļautos starpdisciplinārā aprūpes sistēmā, kurā kompleksi tiek risināti medicīniska, psiholoģiska un sociāla rakstura jautājumi. Tas cita starpā nozīmē, ka nepieciešama cieša sadarbība starp iestādes veselības aprūpes speciālistiem (ārstiem, medmāsām, psihologiem u.c.) un citiem profesionāļiem (sociālajiem darbiniekiem, skolotājiem), kam ikdienā ir saskarsme ar ieslodzītajiem. Mērķis ir panākt, lai ieslodzītajiem nepilngadīgajiem nodrošinātā veselības aprūpe veido daļu no atbalsta un terapijas sistēmu, kurā nebūtu vāju posmu.

Būtu vēlams, lai brīvības atņemšanas iestādes aprūpes programma rakstiskā veidā būtu pieejama visiem darbiniekiem, kuriem vienā vai otrā brīdī nāktos to īstenot.

39. Cik vien ātri iespējams pēc nepilngadīgā nonākšanas brīvības atņemšanas vietās, ārstam sīki jāiztaujā ikviens nepilngadīgais ieslodzītais, kā arī jāveic viņa apskate; izņemot ārkārtas gadījumus, tas darāms uzņemšanas dienā. Taču pirmais kontakts ar medicīnas dienestu varētu būt arī ar medicīnas māsu, kas pēc tam sniedz ziņojumu ārstam.

Rūpīgi veikta medicīniska pārbaude uzņemšanas laikā ļautu iestādes medicīniskajam dienestam identificēt jauniesus ar potenciālām veselības problēmām (piemēram, atkarību no narkotikām, suicidālām nosliecēm). Šādu problēmu agrīna atklāšana ļautu laikus veikt profilaktiskus pasākumus iestādes medicīniski psihosociālās aprūpes programmas ietvaros.

40. Tāpat ir pilnīgi skaidrs, ka visiem nepilngadīgajiem, kam atņemta brīvība, ir jānodrošina iespēja konfidenciali griezties pie ārsta jebkurā laikā neatkarīgi no noteiktā režīma (arī tad, ja nepilngadīgais ir sodīts ar ievietošanu disciplinārizolatorā). Ir jāgarantē pieeja dažādu profilu medicīnas speciālistiem, tostarp zobārstam.

41. Veselības aprūpes dienesta pienākumi jebkurā brīvības atņemšanas vietā nedrīkst aprobežoties ar slimnieku ārstēšanu; dienests ir atbildīgs arī par sociālo un preventīvo medicīnu. Šajā kontekstā Komiteja vēlas izcelt divus īpaši svarīgus aspektus darbā ar nepilngadīgajiem ieslodzītajiem: ieslodzīto uzturs un viņu izglītošana veselības jautājumos.

Veselības aprūpes personālam aktīvi jāseko ieslodzīto uztura kvalitātei. Tas ir īpaši svarīgi tiem nepilngadīgajiem, kas vēl nav sasnieguši savu augšanas potenciālu. Šādos gadījumos neadekvāta uztura sekas var izpausties diezgan strauji, un tās var būt nopietnākas nekā tiem jauniešiem, kas jau ir sasnieguši fizisko briedumu.

Ir vispārzināms, ka nepilngadīgie, kuriem atņemta brīvība, ir tendence iesaistīties riskantos pasākumos, īpaši saistībā ar apreibinošām vielām (arī alkoholu) un seksu. No tā izriet secinājums, ka jaunu cilvēku izglītošana viņiem svarīgos veselības jautājumos ir nozīmīgs elements veselības profilakses programmā. Šādā programmā noteikti iekļaujama informācija par narkotiku lietošanas riskiem un transmisīvajām slimībām.